

СТРАШНИЯТ СЪД НА СЪВЕЩТА

Любен Георгиев

Ако е вярно, че всеки поет има своя съдба, Блага Димитрова е осъдена да върви неразбрана по своя път. Критиците се дразнят от характера, който си позволява да демонстрира. При това — жена. „В този свят предимно мъжки“, както се изразява самата тя. Върви дръзновено с мъжествено самочувствие, като запазва всички чар на женската нежност и финес. Аристократка някаква, слязла от сцената на Ибсенова пиеса. Гордо понасяща ударите — почтителни и непочтителни, без да им отвръща.

След като някои изтърбушиха поезията ѝ, за да докажат нещастните си тези, но без да добият съществен резултат, не се спряха пред скандалния опит да разнишат скарльозно подробности от личната ѝ биография.

Други пък пишат ласкаво за Блага Димитрова, но я разглеждат предимно като потомка на Багряна, припяваща нейните песни. Забелязват, че напечатана една своя книга с шрифта на „Вечната и святата“. Не могат да забравят един цикъл отпреди петнадесет години — „Песни“ из „Песни за Родопите“ (1954), от който поетесата се е отдалечила на космически разстояния. А там, където тя се е отделила от Багряна, виждат всичко друго, само не и достойнства.

Дори просто заради натрупаните предубеждения сме длъжни да се върнем и към старите стихове на поетесата, към преодолените от самата нея етапи в собственото ѝ развитие. Трябва да ги видим с нови очи, да потърсим реалните им измерения. Понякога тази преоценка ще се наложи да се извършва не само срещу пристрастията на критиците, а и срещу субективните предпочитания на самата поетеса: в избраната си лирика („Мигове“, 1968) Блага Димитрова сложи цял цикъл от ученическите си стихове, а не счете за нужно да намери място за нито една от родопските песни. Да не говорим, че първата си сборка („Стихове за вожд“, 1950) тя често пропуска дори в библиографските упоменавания.

I

Макар че се утвърди още с първата си книга, истинското си поетическо рождение Блага Димитрова дължи на книгата си за Родопите. Тогава, когато се шумеше за други обекти, тя беше заминала за сравнително дълго време за такова „глухо“ място, отдалечено от най-напрегнатите участъци на строителството. Но още с „Песни за Родопите“ тя доказа, че не е била приамана от глухотата или от старите легенди и предания, привлекли са я мъжествените хора на неговото време, поставили си необикновената задача да преобърнат старината, да премерят сили с невероятната изостаналост, суеверието, вековните предразсъдъци.

Неравна като цяло, тая стихосбирка ни завладя с високите си поетически качества. И сега, ако прочетем „Човекът с белия кичур“, „Пролет“, „Жалби“, „Люлчина песен“ и други стихотворения в нея, ще наситим естетическата си жажда, защото ще попаднем в един свят романтичен и приказен и същевременно тъй близък до нашето повседневие. Ще почувствуваме отново красотата и изиществото на тия стихове, създадени от една възискателна и търпелива ръка. Да, изищество, на което беше обединяла много съвременната ни поезия.

Извънредно характерно е, че тъкмо родопските мотиви внесоха изищество в поезията на Блага Димитрова. В преобразователите на древния масив, в новите хора на Родопите поетесата откри потомците на чудните легенди и сказания. В духа на романтичните народни песни тя пресъздаде техния свят от дела и мечти, като съхрани навсякъде своето лично отношение към темите и героите — едно възхищение, съчетано с ласка. И като прочетем и двете ѝ следващи книги — „До утре“ (1959) и „Светът в шепа“ (1962) — не можем да не открием плодотворното влияние на „Песни за Родопите“ върху тях. Това е влиянието, което иде от новия живот, от парещата действителност, от нашето съвремие. Блага Димитрова не може да напише стихотворение, без в него да почувствуваме съвременното светосъзерцание на поетесата. Това не значи, че тя се повтаря. Напротив! Всеки път по новому и по различен повод тя ще ни напомни за себе си. Едно вътрешно единство споява и най-интимните ѝ нови творби, и стиховете за космонавтите, и лиричната поема „Искър“ (от книгата ѝ „Експедиция към идния ден“ — 1964) с песните за Родопите. Тази вътрешна връзка се дължи на романтиката на съвременността, която поетесата продължава да издирва и възплътява в стих. Такава е нейната природа, такова е поетическото ѝ устройство, натам са насочени всичките ѝ предпочитания.

В най-хубавите си стихове за строителството в Родопите Блага Димитрова беше проявила без страх някои особености на своето романтично отношение към съвременността. Но в периода, когато се отричаше романтизмът, това не разбраха двама нейни критици, които обявиха особеностите на нейната поезия за... слабост, дори за слаба връзка с новия живот! Без да се съобразяват с нейния натурел, те поискаха от нея бурни чувства и микрофонни интонации, докато тя е склонна повече към съдържаното възмущение, към овладяната страст. Така те не зачетоха териториалната неприкосновеност на нейния поетичен свят, не разбраха и не приеха нейния лиричен герой, не усетиha пулса на строителната романтика в родопските ѝ песни.

Със същото неразбиране бе посрещната и сбирката ѝ „Светът в шепа“. И този път не липсваха неделикатни намеци за уж старомодните жизнени подтици за самотността и тихата тъга в някои стихотворения на поетесата. И отново под прицел бе взето онова, което е характерно за нейния малко съзерцателен стих. И се разглеждаше главно онова, което го няма в книгата ѝ.

От пръв прочит се усеща, че лирическият герой в новите стихове на Блага Димитрова понякога обича да съзерцава живота. В родопските песни той беше непосредствен участник в социалистическото строителство. Там той е деятелна натура и никак не се чувствува гост в новата действителност — той е нейн пълновластен стопанин, творец и преобразовател. Той живее в нея и ако го извадим оттам, няма къде другаде да го поставим. Неговите съзерцания не са органична природа, нито вкоренен начин на виждане. Те издават допълнителни качества на активния му характер — тихата замечаност по бъдещето, наслаждението от красотата на съграденото, увлечението по романтиката на труда. Блага Димитрова не стои захласната и изумена пред новия живот; тя се е възплътила идеално, като добър артист, в образа на строителя. Така тя е постигнала идейно и емоционално сливане със съвременността, със строителството на новия живот. Само от тази позиция тя

е могла да създаде своите родопски песни, които излъчват очарование и изящество. Само по този начин тя е успяла да насити и останалата си поезия със силна романтична струя, която придава новаторски характер и на най-добрите работи от сборката „Експедиция към идния ден“ въпреки необичайно свободния бял стих, достигащ нейде до прозаизъм.

В стихосборката си „До утре“, която претърпя две издания, и в цикъла „Глас от небето“ (от „Светът в шепата“) Блага Димитрова е стъпила отново здраво в нашата съвременност, макар че е вперила поглед към звездите, към оня утрешен ден, който ще ни разкрие техните тайни. Преживяла вълненията на милиони хора, когато се направиха първите опити за проникване във вселената, Блага Димитрова гледа на всичко с очите на поета, който дири навсякъде красотата, героизма, романтиката. При това тя е придала интимно звучене на голямата тема, преплитайки я сполучливо с любовни мотиви. От влечението към звездите и влеченията на сърцето тя е изплела стихове, които ни връщат към най-хубавото от нейната поезия за строителството. Подобни творби се срещат и в „Експедиция към идния ден“. Съпоставката с днешното поражда в този сборник преобладаващата мисловност, изразена с образна и метафорична реч, но и с една търсена делничност на средства и емоции, която остана неразбрана от някои претенциозно-мнителни рецензенти. Да не говорим, че тъкмо тук се видяха основания, за да се оспори с нелитературни средства и цели женствеността на тази поезия, в която лирическата героиня иска да бъде горда и непреклонна, равноправна и дръзновена — истинска дъщеря на новото време.

Хубаво е, че Блага Димитрова не се влияе от неразбранщината, която я следва от край време по петите. Осем поетически сборници бележат досегашния ѝ път, един роман, един сценарий и две книги с пътеписи и впечатления. Това никак не е малко — в сравнение с връстниците си от средното поколение тя показва забележителна продуктивност. По-важното обаче в случая е, че навсякъде тя си остава вярна на себе си, творческата ѝ индивидуалност личи във всичките ѝ книги, независимо от жанра. И всичките са свързани съвсем пряко със съвременното на страната и хората, с преобразяванията покрай нас и в самите нас.

Да вземем романа ѝ „Пътуване към себе си“ (1965). Това е една белетристична адаптация на мислите и внушенията, които се съдържат в текста и подтекста на нейните стихове. А нейната героиня от повестта-сценарий „Отклонение“ по нищо не се различава от лирическата ѝ героиня. Връзката естествено е интелектуална, а не чисто тематична или биографична.

Блага Димитрова е модерна поетеса не просто във формалния смисъл на думата. Обратно, понякога по външна изразност стихът ѝ показва удивителна привързаност към класическите размери. Модерно у нея е самото виждане и откриване на света, търсенето на ония непознати координати в нашата противоречива съвременност, които още не преобладават, но на тях принадлежи бъдещето. И все едно дали това са черти от живота на най-изостаналия български край („Песни за Родопите“) или от най-напредналите страни и науки („Светът в шепата“, „Експедиция към идния ден“).

Тъкмо оттук се ражда романтиката, тъй силно изявена в цялостното ѝ творчество, особено в лирическата ѝ поезия. Романтиката на близкото и осъществимо бъдеще, за което ни подсещат новите петна по картата на Родопите (язовири, електроцентрали, заводи) и междупланетните космически кораби:

Една жена ще чака смелия човек
да се завърне от безкрая.
Не знаей никоя жена през никой век
надежда страшна като тая

По небосвода всяка нощ ще дири тя
една светулка затрептяла.
Съзре ли я — ням поздрав чак от вечността
тя ще получи прималния.

С такава романтика са наситени и циклите ѝ за Розовата долина, и за Париж и Рим от „Светът в шепата“, докато сборката „Обратно време“ (1966) представлява едно истинско „пътуване към себе си“, към осъзнаване на собственото място сред огромните космични измерения и устремления. Мястото на жената. В света на силата и свръхзвуковите скорости, на подчинението в семейството, сред мрачните остатъци от средновековния морал, сред гигантските контрасти на двадесетото столетие тя търси своето право и своето място:

Отекват стъпките о камък.
Сама жена на път.
Най-тихите и храбри стъпки
по унизената земя,
която също е
сама жена на път.

Направо в зеещите рани на века ни отправя поетесата и с книгата си „Осъдени на любов“ (1967), която представлява една проверка на себе си пред съсипните и възможванията на Виетнам. Вместо мрачни краски, унилоост или пустословни заклинания във виетнамските стихотворения на Блага Димитрова се срещахме отново с романтиката, позната ни от другите ѝ стихове. Романтиката на она, което се ражда и съпротивлява, бори се и дава жертви, но негово е бъдещето. Романтиката на съвременника — гражданин от втората половина на XX век.

II

В „Страшния съд“ в концентриран вид са изявени всичките характерни особености на Блага Димитрова като прозаик. Мисълта доминира над изобразението навсякъде и сигурно затова сме свикнали да наричаме такава проза есеистична. Но есето е кратък жанр, а романът е твърде обемист и противно на очакванията, не става скучен. Напротив, колкото навлизаш в света на авторката и на нейните разсъждения, толкова повече те увлича неудържимият поток на нейните впечатления.

И не е важен жанрът в случая — дали това е пътепис, есе или публицистика. Както и да го наречете, едно е безспорно: „Страшният съд“ е литература от високо качество, от първи разред. Никъде в своята проза Блага Димитрова не е успяла да постигне такава дълбочина и такава плътност съчетаване на поетичната мисловност с белегистична релефност и достоверност в подробностите. „Пътуване към себе си“ също съдържахаше в състен вид тия лиро-епически елементи, но сега хоризонтите на мисълта са разширени, съсредоточие на книгата е съдбата на Виетнам, която вълнува всички хора по нашата планета.

„Има един будилник в сърцето на всекиго по земята: Виетнам“ — казва Блага Димитрова на стр. 261. Това звучи като формула, като стих. Виетнам се превръща в символ на непобедимия човешки дух, в парола за честност.

Особено силно се е врязала неговата съдба в сърцето на поетесата. Тя посвети на виетнамските хора цяла сборка със стихове — „Осъдени на любов“ (1967), посрещнати с непонятна враждебност и претенциозност (обвиниха я, че е отишла под бомбите едва ли не за да задоволи някакво свое честолюбие).

С неразбиране, по-точно със замълчаване бе срещнат и „Страшният съд“ — една книга, която не заслужава такава участ, защото появянето ѝ е съ-

битие в твърде невзрачната ни художествена публицистика. Повтарям: не е темата, която ще ни накара да се отнесем със снизхождение; темата наистина подкупва, но тя е само едно встъпление към сериозните качества на произведението.

Първото солидно достойнство на Блага Димитрова е деконюнктизирането на актуалната тема. (Може би затова са така разгневени и се правят на разсеяни толкова експлоататори на търсенето в момента.) Тя направи това още в „Осъдени на любов“, но в романа вьетнамската проблематика е въздигната и видяна откъм най-висшите и вечни човешки норми, превърната е в еталон на съвременната нравственост, в съсредоточие на всички лични и обществени въпроси, които поставя XX век, пък и липсата на конюнктурност е по-рядко качество в публицистиката, отколкото в поезията.

Никъде другаде не е извлечена толкова мъдрост от понятията, с които всеки ден си служим, с които пълним вестниците и ги държим върху повърхността на съзнанието си. Блага Димитрова изгражда цяла философия може би защото разглежда мира като закономерна форма на живота, а бъдещата атомна война като тотална гибел. С всекидневните си страдания и героизъм 31-милионният вьетнамски народ поддържа равновесието на съвременната цивилизация и удържа зловещите сили на разрушението. Защото варварството е най-страшно, когато има на разположение всичките средства на модерната цивилизация и технически прогрес.

Трудно е да се намери верният тон за интерпретиране на тази толкова употребявана материя. Блага Димитрова е разбрала, че на съвременния читател няма да му бъде достатъчно, ако тя сподели просто впечатленията си от двукратното си посещение в Северен Виетнам, макар че описанията на неговото напрегнато всекидневие са между интригуващите страници в книгата. И тя започва не да измисля, нито да съобщава сведения от справочниците — то би било свършено невъзможно, защото сражаващ се Виетнам не може да бъде обект на туристическо любопитство. Тя започва да обобщава, да размишлява над зърнато и чуто, да извлича скрития смисъл на наблюдаваните явления, да прониква в тяхната засягаща и нас същина. Това превръща книгата от дневник на едно пътуване в художествен документ за епохата.

Но романът не е трактат и затова философските пасажии са извлечени от една проста наглед сюжетност, усложнена от модерната композиция — редуването на повествованието за повторното отиване във Виетнам с ретроспекции за първото. Така от първоначално необичайния хаос в подредбата на материала постепенно израства една твърде стройна и логична композиция — точно така, както от първоначално зашеметяващите впечатления от воюващата страна постепенно се стига до нейния отмерен всекидневен ритъм. Вижда се следователно, че структурата на книгата не е преднамерено търсена или прекопирана от някъде — тя е подсказана от самия жизнен материал и от творческата задача на авторката.

„Страшният съд“ е рядко сполучлив пример на съгъстена интелектуална проза. След като се направиха безброй профанации в тази област, Блага Димитрова реабилитира с чест принципите на интелектуалната литература. Рационална по природа, тя не допуска суховеите на разсъдъчността и наиздава, от друга страна, емоционалността на книгата си има своите дълбоки вътрешни подбуди. Тя се дължи не на екзалтации или на „априорен“ патос, а на съучастие със съдбата на цял един народ.

Няма да говоря какво представлява от само себе си фактът, че една жена се вдига през хилядите километри и отива под бомбите и шрапнелите, за да

намери отговор на въпроси, които са я измъчвали във всичките ѝ книги. Тя прави това без всякаква поза и не претендира за някакво признание. Може би бъдещите ѝ биографи ще се замислят защо тя предпочете опасностите и рисковете на Индокитай пред развлеченията на олимпиадата в Мексико, да речем... „Човек е роден, за да зададе един въпрос на безответната вселена“ — казва Блага Димитрова на стр. 329 и това също звучи като стих, като извлечение от целия ѝ досегашен жизнен и творчески опит. То кореспондира с цялата ѝ лирика, с философията на героинята от „Пътуване към себе си“. И тук, на хиляди километри от родината си, тя пътува също така към себе си. Острите усещания в джунглата или в скривалището ѝ създават емоционалното напрежение за едно самопознание, непостижимо в спокойна и кабинетна обстановка. Затова покрай облика на борещ се Виетнам, покрай картините на разрухата и възмогането, покрай образите на мъже и жени и на виетнамското момиченце Ха в романа-пътепис изпъква и фигурата на авторката, позната ни отпреди и толкова много обогатена.

Преплитат се подробности от личната ѝ биография — оскъдни наистина, защото тя не желае да постави миналото в центъра, но необходими в хода на разсъжденията. Тя знае: „Няма един отговор, няма една постоянна истина за всеки отделен миг от живота ни. Отговорите са разнопосочни, самоизключващи се“ (стр. 35). И тя блуждае в различни посоки, търси тези степени на истината, движи се понякога в обратна посока на самата себе си. Това предполага и несъгласие с отделни нейни догадки и обобщения, но нали модерната физика доказва, че за да се познае материята, тя трябва да се експериментира в най-различна среда — понякога само условна, изкуствена, въображаема. Нима може да се отнеме същото право на поетите?...

Няколко примера ще дадат бегла, но вярна представа за нейния есестичен маниер на изразяване, който винаги следва една забързана, изпреварваща мисъл. „Всяко ограничение носи импулс — определя Блага Димитрова на стр. 147 и пояснява: — Колкото по-тесен терен, толкова по-сгъстена концентрация.“ Другаде поясненията са излишни: „Пречейки ни, враждебните сили ни помагат повече, отколкото ние сами бихме си помогнали“ (стр. 266). Понякога формулата се състои от части, които биха могли и да сменят местата си в равенството, затова възбуждат възражения: „Доктрините се менят, чувствата са вечни“ (стр. 262). Често обобщенията извират от жизнения опит: „Няма по-жалко състояние от това да бъдеш транзитен пътник през света“ (стр. 267). Фразата е експресивна, мъчи се обикновено да внуши най-неотразимо агресивността на вложеното съдържание. Затова придобива и безелите на парадокса: „Животът ти може да е объркан и тъкмо затова — най-верен, най-точно изразяващ човечното в тебе“ (стр. 36); „Свободата е да си извоюваш сам своето робство, а не да ти го наложат“ (стр. 267) и пр. Много пъти изразът печели от своята метафорична дързост: „Човекът е онова едва-докосване на земята и небето“ (стр. 153). При това образността не означава поетизации чрез колорита, а е усложнена, нерядко деформирана, съответстваща на едно модерно мислене и виждане: „Един обърнат небосвод в мене се е създавал от отнета красота“ (стр. 266) и т. н.

Не бихме могли да си представим толкова много парадокси и афоризми в книгата, изпробването и на подсъзнателния поток, капризите на абсурда и алогичността. Почти всяка част (а те са стотина) в романа започва с афористично изнесена мисъл. Тя е поставена обикновено като условие на уравнение, което предстои да се реши. Понякога авторката ни води към отговора през излишна обстоятелственост, но не можем да не признаем, че решенията на въпросите никога не са елементарни. Може някъде да се сторят причудливи, занесени (да не забравяме, че това са разсъждения на поет), но авторката никога

не се задоволява с онова, което лежи на повърхността. Неслучайно тя перифразира една чужда мисъл и я превръща в аксиома: „Ако поетите не мислят, няма да са поети.“

И когато разсъждава за миговете, които се изплъзват, и гони пропуснатото време, и когато търси необятните хоризонти на литературата и вижда в просторността нейната същина, и когато предчувствува приближаването на „дена на гнева“, и когато се подчинява на рефлекс на съвестта, Блага Димитрова непрекъснато потвърждава своята непретенциозна формула. Един умен събеседник, извънредно културен и ерудиран, ни води из разрушенията на Виетнам и непрекъснато ни напомня за ерозията на нравствените устои в наше време и за произтичащите ни задължения.

Блага Димитрова е дотолкова чувствителна по отношение на дълга, че обикновените чувства на платонична солидарност ѝ се струват кощунствени. Направила според силите си като никой друг за каузата на борещия се народ, тя непрекъснато се терзае от мисълта, че Виетнам се нуждае от всекидневна и всекичасна подкрепа. Явява се почти непонятният мотив за „болната съвест“, за „всекидневния страшен съд“ (стр. 9), за „усойната сянка на една вина“ (стр. 10), за „гузните стъпки“ (стр. 11) и пр. Пресилено звучат и такива утвърждения: „Усещам как тежа от виновност“ (стр. 25), „и да си жив в този свят е вече обвинение“ (стр. 233) и пр. Не става вече дума за парадокси, а за една свръхчувствителност, която надминава мярката на нормалното и застрашава да се превърне едва ли не в комплекс. В комплекс на съвестта обаче. Ларошфуко казваше: „Човек винаги намира достатъчно сили в себе си, за да понесе чуждото нещастие.“ Блага Димитрова е решила да опровергае тази добра стара максима. Тя не намира сили в себе си, за да понесе нещастията на виетнамския народ, тя се терзае и страда, тя боледува в истинския смисъл на думата от тази рана в снагата на съвременния свят. Може би затова реагира като поет при срещата с пленения американски летец или над гроба на загиналия агресор. Много романтична е и срещата ѝ с най-големия и най-смелия поет на Виетнам — Хо Ши-мин. Поразява скромността на този човек особено когато се съпостави на фона на източните владетели и вождове. Когато четеш описанието на беглата среща с човека на словото и делото, разбираш, че от такива чисти извори избликват най-чудодейните легенди.

III

Елементарно погледнато, в „Страшния съд“, както впрочем и в цялата лирика на Блага Димитрова, малко се говори за политика. То е поради чувството ѝ за мярка. Във времето на тоталната политизация на литературата не е достатъчно вече просто да се назовават събитията от вестникарските хроники. Необходимо е да се прониква в техния траен, вечен, непреходен смисъл — единствено нужен на изкуството.

Когато е необходимо, може да се вземе и пряко отношение — както е в отвореното писмо на Блага Димитрова до Джон Стайнбек, включено в книгата. То е написано с толкова достойнство. Блага Димитрова винаги е била застъпница на ангажираната литература. Сега се събдват собствените ѝ думи:

Стана моя голяма рана
една малка страна.

(„В и к“)

Не са само задълженията на хуманиста или робуването на една добра традиция причините, които карат поетесата да отхвърли войната. По собствен път тя се убеждава в нейната абсурдност — невъзможно е да се изцерят бо-

лестите на века чрез тотална гибел. Здравият разум отказва да приеме гледката на безсмислените разрушения: „Войната в такава нощ ми изглежда сън на идиот“ (стр. 23). Когато се изкачва с неимоверни условия по отвесната скала, за да види един мъртъв град, потънал в собствените си тухли, Блага Димитрова размишлява пред антимакета на опустошението: „Това е моделът на утрешните земни градове, изработен от конструктурите на разрухата“ (стр. 274). Апокалиптичната гледка отправя мисълта ѝ към летеца, изпълнил педантично задача си: „Къде живее той, на коя улица, в кой мирен квартал на кой град? Искам да си представя как ще се върне, с какви стъпки ще прекоси своята улица и как ще прекрачи прага на бащината си къща. „Добре дошел, градоушителию!“ — ще го поздравят паветата и къщите, но той дали ще ги чуе?“ (стр. 200—201).

Тук изобличението е постигнато с поетични средства, в романтичния маниер на авторката, но това не пречи то да бъде заклемяващо, смазващо. Точно така действа и сравнението на американската кампания във Виетнам с „тропикантос“ — умопомрачение, което обхваща непривикналите на тропическия климат (стр. 85). Този „напреднал стадий на умопомрачение“ е разкрит с хиляди подробности в книгата, внушен е с осезаема релефност. Той е лишил виетнамската земя от тихи кътища, превърнал е всичко в прицел. Той е лишил от спокойствие планетата: „Спомняйки виетнамските си пътешествия — казва поетесата, — аз се пренасям не в миналите дни, а в бъдещите — там се кове предстоящата картина на света за всички нас“ (стр. 268).

От една война човек се връща преобразен. Блага Димитрова не прави изключение. Почти сме сигурни, че наистина е започнало ново леточисление в живота ѝ. И преобrazilo го е не само присъствието на малката Ха, приета като дъщеря, макар че виетнамското дете пробуди толкова много нови и непознати чувства и тревоги у поетесата. След срещата с гибелта и героизма Блага Димитрова е станала още по-склонна към философско задълбочаване, тя премисля всяка своя постъпка в по-крупни мащаби, размишлява по извечните въпроси на битието, осъзнава се като представителка на „расата на тъжните“, под бомбардировките си отваря и вътрешен фронт.

И този неин „вътрешен фронт“ изпълва книгата с допълнителни конфликти, най-трогателни от които са постоянните мили разпри с детето, усърдието по неговото възпитание и съмнението в правилността на досегашните принципи. Тя осъзнава разрушителните сили вътре в себе си: „Те се крият тъкмо в гравитния ми стремеж да наложа непременно на другите своите представи за света, да изкова света по свой образец и ако светът ми се противопостави, да го смажа“ (стр. 331). Проникнала в диалектиката на явленията, авторката съзнава, че насилственото градене е вече разрушаване. Живелият характер на Ха е още една гаранция за гордостта и непобедимостта на виетнамския народ и за негодността на методите на насилието спрямо неговата воля да устройва съдбините си свободно и по свой вкус.

И от вътрешния фронт Блага Димитрова излиза преобразена. В една романтична ретроспекция тя среща себе си — някогашната студентка от Московския литературен институт „Максим Горки“ — и в тия два образа се отразява цялата ѝ биография: „Срещам себе си — бледа, дългокоса, дългопола послушница, отчаяна посетителка на МХАТ и на библиотеките. Тя ме поглежда студено — отде изникна тази слънчасала чужденка, хванала за ръчища едно намусено азиатче, което нея води, а не тя — него. Разминаваме се, без да се познаем. Не намираме ни една обща дума да си кажем. И все пак аз се обръщам и през рамо ѝ хвърлям укоряващ поглед: „Другарко, цял живот изплащам твоите грешки и увлечения“ . . . Тя ми отвръща с не по-малък укор в погледа: „Нима заради тебе се затварям в библиотеките? . . .“ (стр. 246).

Тази среща със „самонадеяната и самоограничена младост“ е една от поетическите находки в книгата. Тя говори толкова много на всеки, който познава творческия път на поетесата. Цял живот тя тича да лови изпуснатите мигове: „Бях родена да обичам/и обичана да бъда. /Но животът ми премина/без любов почти“ („Пустини“); „Аз винаги съм влюбена,/не винаги във някого“ („Любов“) и пр. И тази илюзорна гонитба на изгубеното време става особено драматична, когато се търси да се постигне изгубеното безвъзвратно („Реквием“). Загубата на малката Ха навярно ще увеличи илюзията за обогатяването чрез освобождаване — така красиво изградена от въображението или просто за утеха. Или пък ще потвърди с нова сила декларацията:

Ако още имам сърце,
нека с твоя огън изгоря,
Вьетнам.

(„В и к“)

Завърнала се от Вьетнам, Блага Димитрова има нова мярка за нещата. Видяла героизма не като почетно звание, а като всекидневна практика, тя ще предизвика сблъсък на различни представи с едно свое интервю и ще накара един писател да ѝ припише едва ли не принижаване на националното ни достойнство. В друга нейна печатна проява ще видят какви ли не приумици и страхотни от идеологически разред, докато тя просто си отреагирва на преживяното там и на видяното тук. И отново неразбранщината — подобно на сянка — ще тръгне подире ѝ: като не виждат, че в най-новите си стихове тя говори за модерното варварство, стъпило с единия крак на луната, а с другия във Вьетнам, произволно ѝ приписаха концепциите на декаданса и скептицизма. А романът на Блага Димитрова неопровержимо показва, че задълго вече всичките асоциации на поетесата ще ни насочват към съсипните и престъпленията във Вьетнам.

Защото „Страшният съд“ е една хуманистична книга. След Освиенцим и Хирошима Вьетнам е новото изпитание за идеите на активния хуманизъм в нашия век. Блага Димитрова подчертава на едно място, че насилието никога не е давало резултат, но насилниците забравят миналото и повтарят своите грешки. Същевременно човешката история показва, че оптимизмът е неизтребим — въпреки чудовищните престъпления на войнолюбците човечеството създава своите гении на нежността и възможната, ражда музиката на Моцарт, картините на Мане, величествените сгради на Корбюзие. От руините на Вьетнам ще израсне паметникът на неговата дързост. А дотогава книги като „Страшният съд“ ще ни заместват онова, което липсва в комуникетата, но което непременно ще дойде, не може да не дойде, защото изразява въжделението на милионите честни хора и тяхната надежда — победата, мирът.